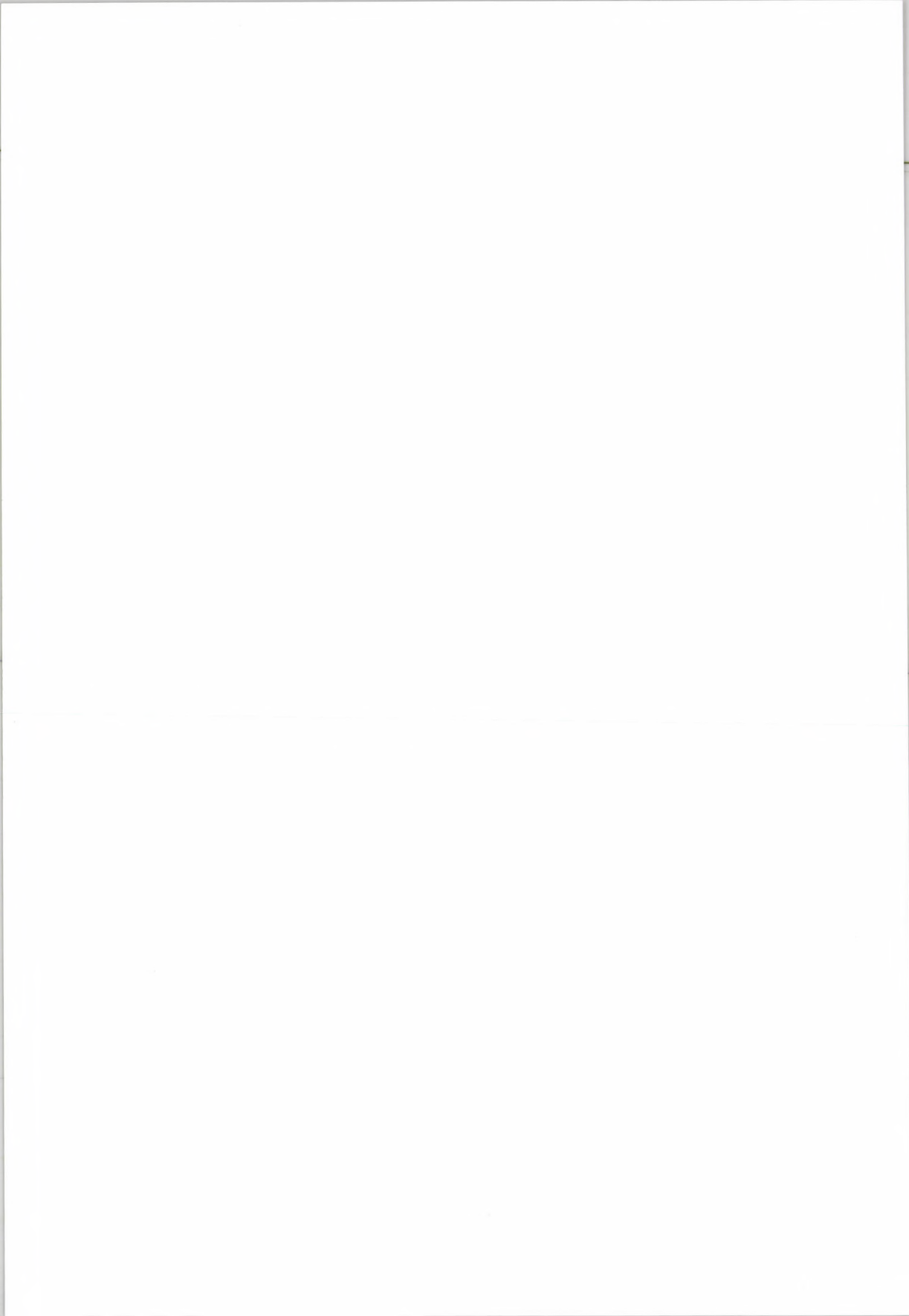

SZEMLE, KRITIKA

6
7
8
9
10
11
12

Spišský antifonár (Antiphonale Scephusiense)

Közreadók: Rastislav Adamko, Eva Veselovská, Juraj Šedivý
(Katólicka Univerzita Ružomberok, 2008)

A 2006-ban megjelentetett Szepesi Graduále után most a Szepesi Antifonále faksimile kiadását készítette elő egy háromtagú szerzői team, melynek egyik, vélhetően vezető tagja, Rastislav Adamko az előző kódex közreadásában is főszerepet vállalt. A kiadó mindkét publikáció esetében a ružomberoki (rózsahegyi) katolikus egyetem pedagógiai kara.

A faksimile

Míg a graduále faksimile kiadása, ha nem is kiváló, de elfogadható minőségű volt, az antifonále közreadásában erős színvonalcsökkenést tapasztalhatunk. A fóliók reprodukciói homályosak, egyes oldalak igen nehezen, a lapszéli bejegyzések alig olvashatók. Mivel a kiadáshoz CD-ROM is tartozik, mely a képanyagot digitális formában is közrebocsátja, fölmerül a kérdés, vajon mindenképpen szükség volt-e a kódex hagyományos, papír alapú publikációjára.

A kiadás előkészítésében a szerzők láthatólag ugyanazokat a célokat követték, mint a Szepesi Graduále közreadásában. A faksimile oldalak alján találjuk a kódex szövegének pontos átíratát, mely a hangjelzett tételek mellett a rubrikák teljes szövegét is magában foglalja. Az előző kiadásban tapasztalt túlzott akkurátusság itt is szembeűnő: a közreadók nem tesznek különbséget szövegűány és rövidítés között: mind az előbbieket, mind az utóbbiakat szögletes zárójelek közbeiktatásával oldják fel. Míg a szöveg valódi hiányosságai valóban kiegészítésre szorulnak, s indokoltá teszik a megfelelő kritikai apparátus használatát, addig a középkori liturgikus kódexekben használt szokványos rövidítések feloldása nem igényel ilyen eljárást.¹ Ugyan-

¹ Különösen zavaró „feloldások”: N[octurn]o, Lau[des], Do[mini], reg[navit], ex[ultet]. A közreadók hibának vélik a kódexmásoló által alkalmazott szokványos rövidítést: a „sufficit” szót a szkriptor a középkori gyakorlatnak megfelelően „suffic” – ként jegyezte le, így az nem szorul korrekcióra. f. 64r; Spišský antifonár (a továbbiakban SA), 263.

csak fölösleges feltüntetni a versiculusok responsumát, hacsak maga a másoló nem rubrikázta végig azokat.

A kiadvány koncepcióját, alapvető módszertani elgondolását illető kérdéseinket, kifogásainkat az alábbiakban az egyes fejezetek szerint haladva fogalmazzuk meg. Az ezek mellett fölmerülő számos apró tévedést, pontatlanságot, olvasási hibát nem áll módunkban felsorolni, így csupán néhányat emelünk ki közülük.

A faksimile-oldalak sorrendjébe több ponton hiba csúszott, s ennek következtében az egyazon oldalon található faksimile és az átirat nem mindig fedik egymást:

Az antifonále 86 versója mind a könyvben, mind a digitális változatban kétszer szerepel, a 87v viszont egyszer sem, csupán átiratát olvashatjuk a hozzá nem illő f. 86v alatt.²

A 93v faksimiléje ugyancsak megismétlődik, kizorítva helyéről a lap rectóját, amely az előzőhöz hasonlóan csupán átiratban hozzáférhető.³ Különös módon a CD-ROM-on épp fordított a helyzet: a 93r a helyén van, a 93v viszont hiányzik.

Mivel a 156v és 157r a kiadásban kétszer szerepel, a 157 versótól a faksimilék rendje az átiratokhoz képest újfent elcsúszik. A 158r kizorol a faksimilék sorából, a 158v–159r oldalak viszont fordított sorrendben jelennek meg. A 159v ismét hiányzik. A meglehetősen kaotikus helyzet csak a 160. fólió rectójánál áll helyre.⁴

A közreadók „olvashatatlanak” minősítik a Péter- és Pál-zsolozsma utólag a lap alá írt lejegyzett *Solve iubente Deo* antifonáját. A félreolvasott szöveg („Selix iubex terrarium porra ... patrem Ecclesia... beatis”) valójában a következő: *Solve iubente Deo terrarum Petre catenas, qui facis ut pateant celestia regna beatis.*⁵

A kommentár

Hasonlóan a graduáléhoz, a szerzőcsapat összetétele az antifonále esetében is meghatározta a kiadáshoz társuló kommentár tudományos arculatát, fejezeteinek tematikus fókuszpontjait.

Rastislav Adamko, mint liturgiátörténeti szakember, az antifonáléban fennmaradt zsolozsmákat tekintette át és foglalta rendszerbe, hogy ebből kiindulva adhasson számot a kódex liturgikus beágyazottságáról, egyedi és általános vonásairól, regionális kapcsolatairól. Az általa írt *Klasifikácia liturgickej tradície officii*⁶ a kommentár legterjedelmesebb, ugyanakkor módszertanilag leginkább vitatható szakasza, mely mellett mind méretükben, mind mondanivalójuk súlyában eltörpülnek Adamko további, a kézirat tartalmát, illetve kalendáriumát bemutató fejezetei.

A két másik szerző az antifonále paleográfiai elemzését végezte el: Juraj Šedivý a betűírás, Eva Veselovská pedig a kottaírás vizsgálatának eredményeit foglalta össze.

² SA, 206, 208.

³ SA, 219–220.

⁴ SA, 342–346.

⁵ f. 58v; SA, 252.

⁶ SA, 39–91.

Liturgikus tartalom (Rastislav Adamko)⁷

Adamko azzal a céllal tekinti át a Szepesi Antifonále liturgikus repertoárját, hogy meghatározza annak rétegeit, elkülönítse egymástól a korai karoling zsolozsmaanyagot a későbbi, regionális ráakódásoktól. Szándéka, hogy a nagyszámú forrás bevonásával elvégzett összehasonlító vizsgálattal feltárja az antifonále rokonsági kapcsolatait, előzményeit-mintapéldányait, s elhelyezze azt az európai zsolozsmahagyományok közt.

A kódex tartalmi elemzését Adamko az európai zsolozsmahagyomány legmélyebb gyökereihez visszanyúlva kezdi. Ennek megfelelően összehasonlító forrásapparátusának élére a 9. századi (869 előtt összeállított) karoling metzi tonáriust⁸ és az ezredforduló táján kibontakozó reichenai forráskört helyezi. Lipphardt, Karnowka és Möller kutatásaira alapozva úgy véli, a Szepesi Antifonále repertoárjában – a Szentháromság utáni tempus per annum tételei között – is megtalálhatók a Lipphardt által meghatározott jellegzetes metzi antifonák, számuk azonban jóval kisebb, mint a metzi hagyományt képviselő forrásokban. Ebből arra következtet, hogy az antifonále inkább a reichenai, s nem a metzi hagyományvonalhoz áll közel. Véleménye szerint e feltételezést az is erősíti, hogy míg a nyugat-frank (metzi) források sokkal több antifonát adnak meg egy-egy évközi vasárnapra, addig a reichenai körbe tartozó német kódexek a Szepesi Antifonáléhoz hasonlóan kevesebbet. Nem veszi figyelembe azt a tényt, hogy ez a jelenség a források korával magyarázható: a korai nyugat-európai források a hosszú antifona-sorozatokat nagyrészt differenciálatlanul, pontos liturgikus megjelölés nélkül tartalmazzák. A későbbi kódexek ezzel szemben adott időszakhoz, naphoz, órához kötik a tételeket, s számukat is ennek megfelelően csökkentik.

Bár a Metz–Reichenau bipólus mindvégig központi helyet foglal el Adamko értekezésében, a sanctorale és commune sanctorum officiumainak tárgyalásánál egyre inkább az újabb, közép-európai források és zsolozsmahagyományok kerülnek összehasonlító vizsgálatának előterébe. Ennek megfelelően a felhasznált forrásanyag második rétege túlnyomórészt későbbi, a Szepesi antifonáléhoz immár térben és időben közelebb álló kéziratokkal és hagyományokkal bővül.⁹ Hesbert CAO-jának 12 antifonáléja¹⁰ és a Quedlinburgi antifonále¹¹ mellett a tekintélyes listán a CAO-ECE sorozat első öt kötetének válogatott forrásanyaga szerepel,¹² kiegészítve a CANTUS index könyv alakban is kiadott forrásjegyzé-

⁷ SA, 39–93.

⁸ Walther Lipphardt (ed.), *Der karolingische Tonar von Metz* (Münster: Aschendorff, 1965).

⁹ SA, 40–42.

¹⁰ René-Jean Hesbert, *Corpus Antiphonalium Officii I–VI*. (Roma: Herder, 1963–1968).

¹¹ Hartmut Möller, *Das Quedlinburger Antiphonar*. (Berlin: Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz Mus. ms. 40047) (Tutzing: H. Schneider, 1990).

¹² *Corpus Antiphonalium Officii Ecclesiarum Centralis Europae. A Preliminary Report* (Budapest: Zeneudományi Intézet, 1988); *I/A Salzburg (Pars Temporalis)* (Budapest: Zeneudományi Intézet, 1990); *II/A Bamberg (Pars Temporalis)* (Budapest: Zeneudományi Intézet, 1994); *III/A*

keivel,¹³ Karnowka passauai, illetve tágabb délnémet anyagával,¹⁴ valamint a mainzi nyomtatott breviáriummal. A szerző szemlátomást azokat a kódexeket részesítette előnyben, amelyek nyomtatott formában is a rendelkezésére álltak, akár faksimile kiadásban, akár a bennük foglalt tartalom jegyzékszerű közrebocsátásában. Kivételt csupán a tizenegy lengyel (wroclawi, krakkói és plocki) antifonále és breviárium jelentette, amelyet Adamko – a lábjegyzetek tanúsága szerint – mikrofilm másolatban tanulmányozott. A gyors és nehézségektől mentes hozzáférés szempontja természetesen méltányolható és elfogadható, amennyiben a szerző az ily módon kézhez kapott anyagot helyesen használja és értelmezi. Adamko vizsgált fejezete azonban több ponton ennek ellenkezőjéről tanúskodik.

A CAO-ECE-kötetek alapján meghatározott középkori közép-európai zsolozsmahagyományok (Esztergom, Salzburg, Bamberg, Prága) felsorolásában meglepő módon Bécs és Budapest is fölbukkan. Előbbit Adamko szerint a bécsi Diözesanarchiv C-10 jelzetű, a CANTUS-indexben is földolgozott antifonáléja képviseli.¹⁵ Valójában a kirnbergi St. Pancratius-társaskáptalan kódexéről van szó, amely passauai rítusú, s helye így az Adamko által vizsgált többi passauai forrás mellett volna.

Nem kisebb meglepetéssel olvassuk a „középkori budapesti zsolozsmahagyományt” reprezentáló kódexek leírását: a budapesti Egyetemi Könyvtár négy ferences antifonáléjáról van szó,¹⁶ amelyek nemcsak a magyarországi tradíciótól különülnek el, de a tágabb közép-európai hagyománykörbe sem illeszthetők.

A legnagyobb meglepetést a forráslista utolsó helyén álló „Erdély” megjelölés s a hozzá tartozó forrás kelti, amely Adamko szerint nem más, mint az Isztambuli Antifonále.¹⁷ Sajnálatos módon nem derül ki, miből gondolja, hogy ez a 2002 óta faksimile díszkiadásban is hozzáférhető kódex¹⁸ az erdélyi zsolozsmarítust képviseli, mivel a forrásleíráshoz – az előzőktől eltérően – egyetlen lábjegyzet és bibliográfiai adat sem tartozik.¹⁹

Tartalmi szempontból kevésbé jelentős, inkább megmosolyogtató az esztergomi hagyománykörbe tartozó pozsonyi források leírása.²⁰ A CAO-ECE Preliminary Report megjelenésének idején (1988-ban) a pozsonyi antifonálék a magyarországi kutatás számára hozzáférhetetlenek voltak, sőt, olykor lelőhelyüket és jelzetüket sem lehetett teljes biztonsággal megállapítani. Mivel a hazai kutatásban (és csak ott!) Knauz 4- és Knauz 5-ként ismert két pozsonyi antifonále ugyanazon könyvtári jelzet alatt szerepelt (Archív mesta EC Lad. 4.), a

Praha (Temporale) (Budapest: Zenetudományi Intézet, 1996); *III/B (Praha, Sanctorale, Commune Sanctorum)* (Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 2002).

¹³ Klosterneuburg, Bamberg-25, Wien-C-10, St. Florian, Utrecht-406.

¹⁴ Georg-Hubertus Karnowka, *Breviarium Passaviense. Das Passauer Brevier im Mittelalter und die Breviere der altbayerischen Kirchenprovinz* (St. Ottilien: EOS, 1983).

¹⁵ SA, 41.

¹⁶ BU 118, 119, 121, 122. A 118-as antifonále azonban kimaradt a felsorolásból. SA, 42.

¹⁷ SA, 42.

¹⁸ Janka Szendrei (ed.), *The Istanbul Antiphonal (about 1360)*. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1999).

¹⁹ E hiányosságra nehezen találunk magyarázatot, annál is inkább, mert az Isztambuli Antifonále – a megfelelő provenienciameghatározással és hiánytalan bibliográfiai adatokkal – Eva Veselovská paleográfiai fejezetében is szerepel. SA, 21. o., 24. lj.

²⁰ SA, 40–41.

kötet szerzői felkiáltójellel figyelmeztettek erre az anomáliára.²¹ Mind a Knauz-számok, mind a – ma már jócskán frissítésre szoruló – könyvtármeghatározások és jelzetek²² Adamko fejezetében is szerepelnek, mi több, a felkiáltójel is ugyanott áll, továbbbörökítve a 20 évvel ezelőtti állapotot.²³

A talán túlzottan messziről induló, ám kétségkívül igényes történeti alapozást nem követi hasonlóan körültekintő, az összehasonlító vizsgálat olykor egymásnak ellentmondó eredményeit mérlegre tevő értékelés. Ellenkezőleg: a tárgyalás egyre inkább gépiessé válik. Adamko egyenként táblázatba foglalja a kódex valamennyi officiumát, egymás mellé állítva a ciklusok különböző, hagyományonként és forrásonként eltérő megjelenésformáit. Ennek az aprólékos munkának természetesen akkor van értelme, ha a további, elemző-értékelő vizsgálat kiindulópontjául szolgál. Adamko kommentárja azonban megreked az alapszinten. A táblázatokhoz fűzött kísérszöveg az esetek túlnyomó részében nem több az adatok pusztá deskripciójánál, a táblázatban foglaltak verbális megjelenítésénél.

Adamko egyenrangúként kezel eltérő típusú és fontosságú jelenségeket, amelyekből aztán – értelemszerűen hamis – következtetéseket von le. A matutinum és laudes között megjelenő *versiculus sacerdotalis* megléte vagy hiánya a forrásokban nyilvánvalóan nem azonos súllyal esik a latba, mint egy meghatározott rezponzóriumé vagy antifonáé.

A kis órák és a második vesperás antifonái rendszerint a laudesből származnak, de erre a források – kiváltképp a szűkszavúan rubrikázott antifonálék – nem mindig figyelmeztetnek.

Az első vesperásban énekelt rezponzórium igen gyakran megegyezik a matutinum utolsó rezponzóriumával. A források – köztük a Szepesi Antifonále is – azonban rendszerint csupán egyszer, első előfordulásakor jegyzik, üresen hagyva helyét a matutinumban. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az adott zsolozsma noktornusaiban csupán nyolc rezponzóriumot énekeltek volna.

Hasonlóan nem érdemes messzemenő következtetéseket levonni abból, hogy egyes források a matutinum utolsó noktornusában nem három, hanem négy rezponzóriumot sorolnak föl. Adamko állításával ellentétben e jelenség nem tanúskodik közvetlen monasztikus befolyásról, csupán arról, hogy a zsolozsma bizonyos pontjain a későbbi hagyományok megőrizték a korai források bővebb tételválasztékát. A számfölötti tételek, melyek hórámegjelölés nélkül állnak a ciklus végén, valójában valamely másik óra (első vagy második vesperás) rendjébe tartoztak, vagy az oktávéban kerültek sorra.

Adamko tárgyalásának alapvető buktatója azonban nem is annyira az egyes részjelenségek pontatlan-helytelen értelmezésében, hanem a kutatási célok összemosásában rejlik. Amikor különválasztja a metzi és reichenauai hagyományvonalat és az európai zsolozsma legmélyebb rétegeihez nyúl vissza, hogy azok továbbélését,

²¹ CAO-ECE A Preliminary Report, 345.

²² A Knauz 2 és Knauz 4 antifonálék őrzőhelye nem az Archív mesta, hanem a Slovenský národný archív (sign. 2, illetve 4). A Knauz 3 antifonále az Archív mesta EC Lad. 4 (és nem EC Lad. 3) jelzete alatt található.

²³ Adamko passzív, gépies módszerét végül a CAO-ECE kötetben hibás szlovák ortográfiával megadott könyvtárnevek átvétele is bizonyítja: Archív Mesta (helyesen: Archív mesta), Kapitulská knižnica (helyesen: Kapitulská knižnica). SzA, 40, 41. old.

arányát vizsgálja a Szepesi Antifonáléban, nem vesz tudomást arról, hogy ezen a szinten lehetetlen és értelmetlen közvetlen genealógiai kapcsolatot feltételezni egy késői antifonále és valamely korai (metzi vagy reichenauai) hagyomány között. E kapcsolatok kutatása csupán a második szinten válik lehetségessé: a közép-európai források egymás mellé állításával az officiumok regionális változataival szembesülünk, s azok alapján állapíthatunk meg rokonsági kapcsolatokat. Adamko gondolatmenetének két szála sem módszertanilag, sem célkitűzésében nem válik el plasztikusan egymástól; nem vesz tudomást arról, hogy a zsolozsma karoling-kori rétege másként viselkedik, más kutatási-módszertani megközelítést igényel, mint a 13–15. századi közép-európai forrásokból élénk táruuló regionális zsolozsmaformák. Fölöslegesen nyúl vissza az európai zsolozsma nyugat-frank gyökereihez, hiszen a kiolvasott adatokat nem hasznosítja, gondolatmenetét nem viszi végig, nem érkezik el kutatása aktuális tárgyához. Tárgyalásmódja nem elég plasztikus és céltudatos: nem látja át, melyek a vizsgált kódexre nézve elsőrendűen fontos, s melyek a csupán másodlagos vagy járulékos értékű információk, gondolatmenete zátonyra fut a fölhalmozott adatok útvesztőjében.

Tartalmi elemzésében Adamko nem tulajdonít kellő jelentőséget a kódex utólagos lapszéli bejegyzéseinek. Ezek nemcsak kiegészítik a főszöveg esetleges hiányosságait, hanem olykor módosítják a zsolozsmák összetételét, tételeinek sorrendjét.

Nem esik szó többek között az *A diebus antiquis* antifonáról, amely tudomásunk szerint külföldön ismeretlen, kizárólag esztergomi forrásokban fordul elő, s az antifonáléba is utólag került.²⁴ Nem kerül szóba a *Quem virginalis uterus* invitatorium sem,²⁵ amely külföldön igen ritka, a nyomtatott esztergomi breviárium viszont a *Visitatio BMV* zsolozsma alternatív tételeként tartja számon.

Nem kap kellő hangsúlyt az a tény, hogy az antifonáléban egyetlen hazai patrónus zsolozsmája sem a saját helyén szerepel. Szent István officiuma túl korán, az Anna-zsolozsma után, Demeter *Perennis patriae regis* históriája Mindenszentek után, László király *Fons eterne pietatis* officiuma pedig a sanctorale végén jelenik meg. Csaknem minden esetben utólagos lapszéli bejegyzések figyelmeztetnek az ünnepek-zsolozsmák kalendáriumi helyére. Adamko rögzíti ugyan az eltérések egy részét, a belőlük fakadó kézenfekvő következtetéseket azonban nem vonja le.

A főszöveg és a hozzá fűzött bejegyzések eltéréseiből kirajzolódó kép fontos információkkal szolgálhatna a Szepesi Antifonále mintapéldányáról és használati helyéről. A különbözőség arra utal, hogy az antifonále korpusza idegen forrás alapján készült, amely a hazai használat során módosításra, kiegészítésre szorult. A kiegészítések egyértelműen az antifonále esztergomi hovatartozását erősítették.

Fejezetének végén Adamko igen szűkszavúan összegzi kutatási tapasztalatait.²⁶ Nem tér ki az egyes táblázatokból kiolvasható látszólagos ellentmondásokra, nélkü-

²⁴ f. 197v alja: SA, 414.

²⁵ f. 122r alja: SA, 271.

²⁶ SA, 90–91.

lözi a részeredmények, a zsolozsmák közti strukturális és tartalmi eltérések differenciált mérlegelését. Fejezete így nem több hasznos kutatási nyersanyagnál, egyfajta kezdeménynél, amelynek gondolati kiteljesítése, következetes kibontása, azaz, a valódi tudományos munka elvégzése továbbra is várat magára.

A kalendárium (Rastislav Adamko)²⁷

Bár mai csonka állapotában a Szepesi Antifonále nem tartalmaz kalendáriumot, Adamko úgy véli, a sanctorale fennmaradt anyaga lehetővé teszi annak rekonstrukcióját, s általa közelebb kerülünk a kódex mintapéldányához, a benne foglalt liturgikus hagyomány gyökereinek feltáráshoz. Gondolatmenete – csakúgy, mint a korábban közreadott Szepesi Graduále tartalmi elemzése – ugyanarra a hamis feltételezésre, a kalendárium és sanctorale fogalmainak azonosságára, felcserélhetőségére épül. A kódex 46 szent-zsolozsmájának liturgikus rendbe állítása azonban nem egyenértékű a kalendáriummal. Az egyes tételek, énekiklusok liturgikus asszignációjából csupán a naptár egy része rekonstruálható: nem következethetünk belőle azokra az ünnepekre, amelyek a kalendáriumban szerepeltek, saját énekanyag híján azonban a sanctoraléba nem kerültek be. S mivel műfajánál fogva az antifonále sem a zsolozsma szöveges részeit (olvasmányokat, capitulumokat, orációkat), sem az ünnepeket bevezető-megnevező rubrikákat nem tartalmazza, a saját énekanyaggal nem rendelkező ünnepek meglétéhez vagy hiányához sem ad semmilyen támpontot.

Mindezek alapján azt kell mondanunk, hogy a nagyszámú európai kalendárium bevonásával elvégzett látványos kvantitatív elemzés nem vezetett el a kívánt célhoz. A törzsek (ez esetben kalendáriumok) közötti genetikai távolság kimutatására szolgáló úgynevezett *dendrogram* láttán továbbra is csak azt tudjuk (bár kétségtelen, hogy ezt immár természettudományos módszerrel is igazolhatjuk),²⁸ hogy a Szepesi Antifonále a közép-európai kódexek sorába tartozik, s az esztergomi rítushoz áll közel.

A kottaírás (Eva Veselovská)²⁹

A kommentár zenetörténeti fejezetei közül mind célirányos felépítésével, mind mondanivalójának súlyával kiemelkedik Eva Veselovská zenei-paleográfiai elemzése. A hármas tagolású fejezet első szakasza tömör áttekintést nyújt a mai Szlovákia területén használt középkori hangjegyrészekről, elhelyezve azokat Solange Corbin euró-

²⁷ SA, 30–37.

²⁸ A fejezet súlyos hiányossága, hogy sem a dendrogramhoz, sem az annak alapjául szolgáló kalendárium-táblázathoz nem ad útmutatót. A természettudományos módszerekben járatlan olvasónak fogalma sincs, mit jelentenek a 35 × 35-ös négyzetrács ismétlődő számsorai, s ezek miként tükrözik a vizsgált kódexek rokonsági fokozatait. Vö. SA, 36–37.

²⁹ SA, 17–28.

pai és Szendrei Janka közép-európai notációs térképén. A második alfejezet szűkíti a vizsgálat körét, s a metzigót hangjegyrítást, valamint annak hazai megjelenésformáit mutatja be. Veselovská a Szendrei-féle terminológiát használva tárja elénk saját, a közelmúltban (elsősorban a közép- és kelet-szlovákiai könyvtárak középkori töredékanyagán) végzett forráskutatásának rendkívül érdekes eredményeit,³⁰ melyek tovább árnyalják a térség notációs gyakorlatáról eddig kialakított képünket. A fejtegetés logikus végpontja a Szepesi Antifonále hangjegyrítást áttekintő zárószakasz, melyben a szerző meggyőzően azonosítja a kódex három notációs rétegét, megfelelő (de sehol sem túlzó) aprólékossággal állapítja meg az egyes jelrendszerek közti különbségeket, s veti föl azok hazai és külföldi (lengyel) párhuzamainak lehetőségét.

Eva Veselovská nyilvánvalóan Szendrei Janka nyomában jár. Az ő kutatási eredményeit átvéve és – új források bevonásával – finomítva azonban egyúttal ahhoz is hozzájárul, hogy a közép-európai forrásanyag zenei-paleográfiai kutatása magasabb szintre emelkedjen.

Czagány Zsuzsa

³⁰ Eva Veselovská, *Mittelalterliche liturgische Kodizes mit Notation in den Archivbeständen von Bratislava*. (Bratislava: Slowakisches Nationalmuseum – Musikmuseum, 2002); uő., *Mittelalterliche liturgische Kodizes mit Notation in den Archivbeständen von Bratislava II* (Bratislava: Institut für Musikwissenschaft der Slowakischen Akademie der Wissenschaften, 2006); uő., *Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi e civitatibus Modra et Sanctus Georgius*. *Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi in Slovacia*. Tomus I (Bratislava: Institut für Musikwissenschaft der Slowakischen Akademie der Wissenschaften, 2008.).

Spišský antifonár
(Antiphonale Scepusiense)

Rastislav Adamko, Eva Veselovská, Juraj Šedivý
(Katólicka Univerzita Ružomberok, 2008)

ZSUZSA CZAGÁNY

Die Publikation des dreiköpfigen Autorenteams bietet eine Facsimile-Ausgabe des sgn. *Antiphonale Scepusiense* mit ausführlichem Kommentar. Die Handschrift – der Sommerteil des ursprünglich zweibändigen Antiphonars – wurde im späten 15. Jahrhundert für das Zipser Kapitel in der heutigen Nordslowakei verfasst.

Rastislav Adamko berichtet über das liturgische Repertoire der Handschrift, und versucht, durch Analyse der Heiligenoffizien den fehlenden Kalender zu rekonstruieren. Sein Hauptziel ist, die einzelnen Ebenen des überlieferten Repertoires zu bestimmen, die frühe karolingische sowie spätere regional bedingte Offiziumsschicht voneinander zu trennen. Durch vergleichende Untersuchung ist er bestrebt, Verbindungszweige, Beziehungen und Vorlagen des Antiphonars zu erschliessen um dadurch seine Stellung im Umkreis der europäischen Offiziumsüberlieferung zu definieren.

Dieser anspruchsvollen historischen Grundlegung folgt aber keine eingehende Auswertung der mancherorts kontroversen Ergebnisse. Die Schilderung verläuft eher mechanisch: sämtliche Offizien der Handschrift werden tabellarisch aufgelistet, ihre nach Gebieten und Überlieferungskreisen wechselnde Erscheinungsformen zusammengefasst. Die Kommentare bleiben bei einfacher Deskription und führen zu keiner diskursanalytischen Untersuchung der Angaben. Die Behandlungsweise ist nicht plastisch genug, um klarzustellen, welche Informationen hinsichtlich der behandelten Handschrift von höchster und welche von sekundärer Bedeutung sind.

Der Abschnitt über den Kalender gründet sich auf der Prämisse, die Begriffe *Kalender* und *Sanctorale* seien vertauschbar. Die von Adamko vorgenommene liturgische Aneinanderreihung der 46 Heiligenoffizien der Handschrift bedeutet aber keineswegs die Rekonstruktion des Kalenders. Aus der liturgischen Zuordnung der einzelnen Gesänge und Gesangszyklen kann lediglich ein Teil des Kalenders aufgestellt werden. Diejenigen Feste, die im Kalender zwar einen festen Platz hatten, jedoch über keine Eigengesänge verfügten, sucht man im Sanctorale vergebens.

Mit ihrer zielgerichteten Struktur sowie starkem Aussagegewicht ragt von den Kapiteln des Kommentars die musikpaläographische Analyse von Eva Veselovská hervor. Nach der Übersicht der auf dem Gebiet der mittelalterlichen Slowakei verwendeten Notationsarten wird im Schlussteil die Notenschrift des Antiphonars eingehend untersucht. Dabei werden drei Notationsschichten definiert und auf deren mögliche heimische und ausländische (polnische) Parallelen hingewiesen.

